

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE W BADANIACH ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ OGRODOWYCH.

Przemysław Kowalski
mgr inż. arch.

Politechnika Krakowska,
Wydział Architektury,
Instytut Architektury Krajobrazu,

STRESZCZENIE

The paper discuss problems of basic research in the field of historical manorial gardens. Different kinds of written resources have been described, such as poetry, chronicles, diaries. Author presents a selection of iconographical materials, like maps, photo and painting albums. Suitability of sources is different, as some of them, especially poetry, doesn't present objective reality. Opposite, the maps and photo albums are the most useful resources. On the bases of described materials a few studies of fundamental meaning for Polish gardening history have been established. But there is still a variety of opportunities for interpretation of styles and influences on the bases of historical resources.

Prace badawcze nad założeniami ogrodowymi bieżą dwoma równoległymi szlakami, które na kształt podwójnej helisy DNA nieustannie przeplatają się i łączą. Jedną z tych dróg są poszukiwania teoretyczne, których efekty odzwierciedlają się w drugiej ścieżce budowanej przez praktyczne działania terenowe.

Postępy naukowe z kolei również opierają się na dwóch podstawach tworzonych odpowiednio przez kwerendy archiwalne oraz poszukiwania w terenie pozwalające na ocenę stanu zachowania zasobu. Badania *in situ* nie zawsze dają możliwość odczytania pełnej historii obiektu, wszystkich nawarstwień i przemian, dlatego niezwykle istotną rolę odgrywa penetracja zasobów archiwalnych.

Podczas prac kameralnych wykorzystywane są różnego rodzaju materiały źródłowe dające mniej lub bardziej prawdziwy obraz rzeczywistości. Najprzyjemniejsze w odbiorze a zarazem najtrudniejsze w weryfikacji są wszelkie formy poetyckie,

zaczynając od najstarszych, fraszek Jana Kochanowskiego, pośród których zapewne najbardziej znaną jest „Na Lipę”, poprzez „Sielanki” Szymonowica, świetny opis dworu w I księdze „Pana Tadeusza”, na pisany 13-zgłoskowcem opisie okolic Krakowa Stanisława Wężyka kończąc. Jednak posługując się tą formą wypowiedzi nie możemy mieć nigdy pewności, jak dalece przedstawiony w takich utworach opis jest bliski prawdzie, w jakim stopniu prezentuje raczej życzenia autora, aniżeli realny obraz rzeczywistości, ponieważ przywilejem poety jest wykraczanie poza dostępną przestrzeń. W wielu utworach pojawiają się opisy, jak się wydaje, realnych obiektów, jednak ich usytuowanie nastrocza wiele trudności i nie wychodzi poza obszar domniemań jak choćby w Glogerowskim „Śnie ziemianina”¹, który jest przykładem innej już formy literackiej, prozy. Jeśli wziąć dosłownie cytowany opis, próbując dopasować go do konkretnej miejscowości, tylko krok byłby już do wydania jakże optymistycznego sądu o wyglądzie naszych wsi przed dwustu laty.

Weryfikację treści opisanych źródeł umożliwiają wydawnictwa o charakterze pamiętnikarskim, których wiele zostało opublikowanych w drugiej połowie XIX wieku. Przytoczyć tu można przykład Edmunda Jankowskiego „Wspomnień ogrodnika”, gdzie obok opisu swych działań w wielu ogrodach podaje też, opisując jeden z dworów, że zastał „...dom jak na pustyni stojący, prawie zupełnie drzew pozbawiony, a takich było wtedy więcej”, „Ongi w dworach i dworkach szlacheckich” Aleksandra Wybranowskiego, „Kilka rysów i pamiątek” Eustachego Heleniusza i wiele innych, które prawdopodobnie wiernie opisywały rzeczywistość. Jednak wykorzystywanie pamiętników jest pracą żmudną i nie zawsze efektywną, ponieważ nigdy nie ma pewności znalezienia poszukiwanych informacji. Można jednak niekiedy natrafić na szczegółowe opisy dworów i ogrodów, jak na przykład u wspomnianego już Wybranowskiego, który z wieloma detalami omawia dwór w Rokowie koło Wadowic.

Nieporównywalnie bardziej precyzyjnym źródłem informacji są wydawnictwa o charakterze kronikarskim, które niejednokrotnie są precyzyjnie skatalogowanymi bazami danych. Jednym z najstarszych i często wykorzystywanym tytułem w tej grupie jest „*Liber beneficiorum*” Jana Długosza. Ta XIV wieczna kronika oparta na kościelnych raportach podatkowych jest bezcenną skarbnicą wiedzy o wszystkich miejscowościach na terenie Polski. Nie tylko jednak zapiski Długosza dają możliwość wglądu w życie ludzi w dawnych wiekach, równie pomocne są inne, niepublikowane akta kościelne, zarówno na poziomie archiwów parafii jak i diecezji. O ile dostęp do akt kościelnych jest utrudniony, o tyle „cywilne” akta ziemskie i grodzkie dostępne są niemal dla każdego zainteresowanego w archiwach miejskich.² Wiele z zawartych tu

¹ Gloger Z. „Sen ziemianina” wyd. nakł. Tygodnika 'Wspólna Praca', Łomża, 1910 „... była to wioska tonąca w nieprzejrzanej zieleni sadów. Miododajne lipy ostaniały przechodniom ścieżki po obu stronach wiejskiej ulicy. W gęstwinie drzew wychylały się z gankami na słupach rzeżanych schludne dworki wieśniacze, bardzo od siebie pooddalone. Na grzędach pod ich oknami kwitły wonne róże i białe lilje, wysmukłe malwy i boże drzewko, drobnolistna ruta na wianki dziewicze i zioła do apteczki domowej kmiecia pożyteczna. Był tam i chłodniczek z kaliny, o której lud śpiewa pieśni dawne, a która czerwonymi jagodami przystraja latem wieniec dożynkowy i jesienią kołaczki weselne. Dalej był sadek wiśniowy, o którym także wspominają nieraz stare pieśni ludu polskiego, były drzewa dorodnym owocem brzemienne, krzewy ze słodką jagodą, bujne warzywo bez śladu chwastów, rośliny dla przemysłu służące, a środkiem dwoma rzędami stały miodonośne ule, od których dawni Lechici nazwali ulicą każdą drogę, między dwoma rzędami domostw idącą. Obejścia wszystkich zagród były wybrukowane, a budynki obsadzone drzewami dla zastłonięcia od pożogi. Sady nie miały ostrokołów, bo nie było we wsi szkodników. Przy każdym domu stał lamus staropolski z podsieniami na słupach. Pod nim była piwnica na mleczyno i warzywo, a w nim dwie komory: na spiżarnię i śpichlerek. Bocian, wierny przyjaciel polskiej zagrody, klekotał nad strzechą na wysokim wiązcie, gdzie miał gniazdo na założonej mu starej bronie...” Dalej czytamy, że „...przybiegają [...] z białego folwarku za gajem...”, a „...przed białym dworem staropolskim, pod rozłożystą lipą, siedziała z robotą w dłoni niewiasta...”

² Tu przede wszystkim mowa o *Relationes Castris Cracoviensis* będących w posiadaniu Archiwum Państwowego na Wawelu, które są skarbnicą informacji o wielu miejscowościach wokół Krakowa. Znajdujące się tu informacje to głównie inwentarze dóbr spisywane podczas zmiany właścicieli lub dzierżawców.

inwentarzy zostało opublikowanych drukiem w monografiach obiektów, jak i w opracowaniach zbiorowych³.

Jeśli akta ziemskie i grodzkie przekazują informacje o faktycznie zastanej sytuacji, to mnogość poradników budowlanych i podręczników ogrodniczych, jakie zostały wydane od połowy XVII do początku XX wieku prezentuje raczej obraz potencjalnych możliwości twórczych. Ich wartością jest dostarczanie wiedzy na temat obowiązujących tendencji estetycznych, ich ewolucji i kierunków zmian. Na tej podstawie łatwo odczytać historię rozwoju sztuki ogrodniczej od najdawniejszych „ogrodów włoskich”, które łączyły w sobie cechy użytkowe i ozdobne, na komponowaniu rozległych założeń w typie „angielskim” kończąc. Na marginesie wypada dodać, że w poradnikach tych pomijane są w zasadzie elementy francuskiej szkoły kształtowania ogrodów. Związane jest to z niewielką skalą założeń dworskich, które nie sprostalyby wymaganiom przestrzennym kompozycji a dla właścicieli takich właśnie majątków przeznaczone były owe wydawnictwa. Najstarszym polskim poradnikiem jest „Krótka nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego” Łukasza Opalińskiego opublikowana w 1659 roku w Krakowie, oparta na klasycznych rozprawach Palladia i Scamozziego (Miłobędzki, 1957). Również późniejsze wzorniki omawiające sztukę zakładania ogrodów angielskich oparte były na obcych wzorach, głównie francuskich dziełach Rousseau i Delille’a oraz angielskich Milтона i Pope’a (Morawińska, 1977). Ten nowy rozdział w tematyce ogrodniczej otworzyła wydana w 1774 roku „Rozprawa o ogrodnictwie angielskim” Augusta Moszyńskiego. Co ciekawe, jeszcze w 1782r Piotr Świtkowski toczył walkę na argumenty z nowym stylem w swym „Budowaniu wiejskim”. Przywiązanie do tradycyjnego, geometrycznego układu ogrodów było w Polsce na tyle silne, że nawet w III dekadzie XIX stulecia pojawiały się słowa krytyki odnośnie parków angielskich, wyrażone przez Lauterbacha w „Pierścieniu sztuki” słowami: „*Lubowanie się XIX stulecia w teatralności tak niskiego lotu jest jednym z jaskrawszych dowodów upadku smaku zadowalającego się sztucznością zamiast sztuki*”. W kręgu samych tylko poradników architektonicznych i ogrodniczych zauważyć można znaczącą odmienność, nie tylko z perspektywy skali i rodzaju opisywanych budowli, lecz także z punktu widzenia konkretnych przykładów realizacji. W miarę zbliżania się do wieku XIX i XX obok „dworów, zamków i pałaców” podawano również przepisy na budowanie coraz skromniejszych siedzib, z chłopskimi chałupami łącznie. Jeśli najstarsze, XVII wieczne dzieła podają wskazówki dotyczące realizacji projektów w dowolnym niemal miejscu, to późniejsze, począwszy od rozprawy Moszyńskiego⁴, która pisana była pod kątem konkretnego parku, na pracach Wodzickiego i Jankowskiego⁵ skończywszy, przytaczają niekiedy obszernie relacje dotyczące wielu obiektów.

Nadejście wieku XIX, pełnego stulecia, podczas którego polska państwowość nie istniała, na fali myśli oświeceniowej i ogólnego zainteresowania przeszłością, spowodowało pojawienie się wielkiej ilości publikacji, w których odnaleźć można również wzmianki na temat ogrodów zabytkowych. Początkowo, ogólne jedynie,

³ „Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576 – 1700. Wybór z ksiąg Relacji Grodu Krakowskiego” wydane w 1956 roku, czy opublikowany w „Wiadomościach numizmatyczno – archeologicznych” z lat 1905-7 „Inwentarz wielkorządów krakowskich z 1725r”.

⁴ Morawińska A. „Augusta Fryderyka Moszyńskiego Rozprawa o ogrodnictwie angielskim 1774”. W oryginale praca ta nie została opublikowana, choć ilustracje do niej wykonywał Sz. B. Zug (za: Lorentz St., Rotterdam A „Klasycyzm w Polsce). Książka ta była napisana przez Moszyńskiego dla Stanisława Augusta z myślą o ogrodzie Łazienkowskim.

⁵ Choćby w „Ogrodach na piasku” podaje, krótkie wprowadzie i wplecione w praktyczne rozważania, informacje o kilku ogrodach dworskich.

omówienie tematyki ogrodów historycznych⁶ dostępne tylko dla niewielkiego grona czytelników roczników towarzystw naukowych, było coraz szerzej popularyzowane dzięki licznym przewodnikom turystycznym. Ich autorzy, niestrudzeni badacze Polskości, pomimo podziału kraju, zachęcali społeczeństwo do poznawania historii państwa. Co ciekawe, wielu twórców poruszało się szlakami wytyczonymi przez poprzedników i tak większość XIX-wiecznych informatorów dotyczących okolic Krakowa, oparta była na pracy Ambrożego Grabowskiego⁷. Owoce jego wieloletnich poszukiwań zgromadzone zostały w Archiwum Państwowym w Krakowie i Wrocławiu jako tzw. Teki Grabowskiego. Pojawiają się również prace naukowe omawiające w szerszym zakresie historię państwa polskiego⁸ a także liczne wzmianki w prasie codziennej⁹. Powiększające się stale grono badaczy zaowocowało szybkim rozwojem wiedzy o sztuce ogrodowej. Pod koniec XIX i w pierwszych latach XX wieku publikacje z tego zakresu pojawiały się już nie tylko w sprawozdaniach z posiedzeń towarzystw naukowych, również w poczytnych periodykach popularnych¹⁰. Z początkiem nowego stulecia znacznie wzrosło zainteresowanie kręgów naukowych nie tylko historią, ale również ochroną dziedzictwa kulturowego, wtedy też powstały stowarzyszenia, których celem była troska o dobra kultury¹¹. Dzięki pracy wielu autorów pojawiły się pierwsze opracowania dotyczące historii architektury i ogrodów na ziemiach polskich, które po dziś dzień pozostają bezcenną skarbnicą wiedzy¹².

Kolejny wstrząs, jakim była I wojna światowa oraz odzyskanie niepodległości, spowodował wręcz eksplozję opracowań naukowych o tematyce historycznej. Naturalnie w pierwszej kolejności konieczne było oszacowanie strat, jakie pozostawiła po sobie pożoga wojenna¹³, jednak niebawem pojawiły się bardziej szczegółowe opracowania

⁶ Wydaje się, że jednym z pierwszych wystąpień, poza oczywiście poradnikami ogrodniczymi, był referat hr. St. Wodzickiego opublikowany w „Roczniku Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonym” t. III, 1818 zatytułowany „O wpływie oświaty ludów na ogrody a nawzajem na obyczaj i szczęście domowe”, w którym autor omówił krótko historię sztuki ogrodowej ale też i podał opisy współczesnych mu założeń.

⁷ Pierwsze wydanie przewodnika „Kraków i okolice jego” opublikowane zostało w 1822 roku i wznawiane, bez większych korekt, było do roku 1900. Późniejsze przewodniki Mączyńskiego „Pamiętka z Krakowa”, trzytomowe dzieło z 1845r oraz „Kraków dawny i teraźniejszy z przeglądem jego okolic” z 1854r, czy opracowania Antoniego Wężyka, bardzo często powielają układ, tematykę a miejscami nawet treść pionierskiego vademecum Grabowskiego (np. dziwnym zbiegiem okoliczności wszyscy autorzy chcą z Kopca Kościuszki podziwiać „ośnieżone szczyty Tatr”).

⁸ np.: Baliński M., Lipiński T „Historyczna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana”, wydana w Warszawie w 1850r.

⁹ Liczne opisy dworów i ogrodów w drugiej połowie XIX w. publikował „Czas”.

¹⁰ Opisy dworów i ogrodów dworskich znaleźć można w wielu periodykach z początku XX wieku, przykładowo wymienić można „Wieś i dwór”, „Wieś ilustrowana”, „Ogrodnik polski” i wiele innych.

¹¹ W Galicji powstały na przełomie XIX i XX wieku dwa prężne stowarzyszenia: Konserwatorów Galicji Wschodniej we Lwowie i Galicji Zachodniej w Krakowie. Cykliczne wydawnictwo zachodniogalicyskie „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” jest jednym z pierwszych, całościowych źródeł na temat historii wielu obiektów.

¹² Szeroko omówił problematykę architektury drewnianej Zygmunt Gloger w „Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce” z 1907r. Jednym z wielu ówczesnych znawców historii ogrodów był Józef Drège, którego niestety jedyna obszerniejsza w tej kwestii wypowiedź zachowała się w „Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej” t. III-IV, seria II, Warszawa, 1904, pod hasłem „Ogrody”.

¹³ Już w 1919r. ukazała się ważna publikacja podsumowująca stan zniszczeń w południowej części kraju. Były to opracowane przez Tadeusza Szydłowskiego „Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej”. Autor podkreśla tu jednak, że wiele zniszczeń nastąpiło nie bezpośrednio wskutek niedawnych działań wojennych, ale z powodu zaniedbań i przekształceń, które miały miejsce jeszcze podczas zaborów.

dotyczące czy to wąskiej grupy obiektów pochodzących z jednego okresu¹⁴, bądź też podsumowujące działalność poszczególnych twórców¹⁵. Stopniowe zagłębianie się w tematykę historii ogrodów przynosić zaczęło też wiele dokładnych informacji na temat drzewostanu parków i ogrodów¹⁶, powstały również pierwsze monografie zabytkowych obiektów. Z tej gmatwaniny drobnych, wrywkowych informacji rodzić się zaczął szerszy obraz rozwoju sztuki ogrodowej na terytorium Rzeczypospolitej. W 1954r wydane zostało klasyczne już dzieło dotyczące polskiej sztuki ogrodowej – „Ogrody polskie” Gerarda Ciołka (wznowione i poszerzone w 1978r pod red. Janusza Bogdanowskiego). Zmiana uwarunkowań politycznych po II wojnie światowej spowodowała czasowe zatrzymanie przemian w istniejących parkach i ogrodach oraz w gruncie rzeczy, dzięki upaństwowieniu, umożliwiła także bardzo dokładne ich rozpoznanie. Prowadzone na szeroką skalę prace badawcze przyniosły efekt w postaci setek opracowań monograficznych¹⁷ dla wielu zabytkowych obiektów oraz tysięcy opracowań ewidencyjnych. Stają się one podstawą dla coraz powszechniejszych analiz porównawczych.

Dokumenty piśmiennicze to nie jedyny rodzaj źródeł archiwalnych pomocnych w badaniach ogrodowych. Ich ważnym uzupełnieniem, a chciałoby się podstawą, są materiały ikonograficzne. W tej materii widoczne jest również znaczne zróżnicowanie merytoryczne, od renesansowych sztychów przedstawiających rozkosze życia, których wówczas ogród stał się nieodłącznym elementem, dających wgląd w ogólny jedynie zamysł urządzania ówczesnych ogrodów, poprzez widoki miast, na których dostrzec można, obok sylwet strzelistych wież kościołów, także zarysy sławnych wówczas ogrodów¹⁸. Te przedstawienia dają już bardziej szczegółowy obraz najważniejszych, królewskich i biskupich ogrodów na Łobzowie i Prądniku, zgodny z wieloma opisami. Większa liczba ilustrowanych przedstawień budowli rezydencjonalnych powstała pod koniec XVIII i w XIX wieku, co związane było z utratą niepodległości. Prezentacja tych obrazów przybrała bardziej zorganizowaną formę wydawnictw albumowych, w których widoki najcenniejszych narodowych pamiątek reprodukowali najznamienitsi malarze¹⁹. Na miano dóbr narodowych zasłużyły nie tylko znane zamki, pałace i miasta, już w trzeciej dekadzie XIX stulecia do tego grona zostały włączone także dwory i ogrody, którym poświęcać zaczęto coraz więcej uwagi, nie tylko już w roli tła dla istotnych wydarzeń, ale jako cennych, samodzielnych bytów²⁰.

Prawdziwą rewolucję przyniosło jednak wynalezienie fotografii i coraz szersza dostępność urządzeń do ich wykonywania. Każdego dnia przybywały setki i tysiące nowych

¹⁴ Wiele ciekawych referatów opublikowanych zostało w „Pracach Komisji Historii Sztuki”, przykładowo Komornicki S. „Dwory murowane w Małopolsce z czasów Odrodzenia” t. V, 1930 – 34, podobnie w „Roczniku krakowskim”.

¹⁵ Monografię prac Kubickiego wydali Tadeusz Szydłowski i T. Stryjeński pt. „O pałacach wiejskich i dworach z epoki po Stanisławie Augustie i budowniczym królewskim Jakóbie Kubickim”, Kraków 1925.

¹⁶ Istotnej misji dokumentacji pomnikowych drzew podjęła się redakcja „Ochrony przyrody” publikując w latach 1934 – 35 inwentarze zabytkowych dębów i lip w Polsce. Na przeszkodzie kontynuacji zaplanowanego inwentarza buków i innych drzew stanął wybuch II wojny światowej.

¹⁷ Wiele z tych opracowań opublikowanych zostało w „tece Komisji Urbanistyki i Architektury”, „Kwartalniku Urbanistyki i Architektury”, „Sprawozdaniach Konserwatorskich” poszczególnych województw a także licznych materiałach konferencyjnych.

¹⁸ Na mapie Polski Janssona z 1630r jest widok Krakowa, podobnie XVII wieczny widok miasta znany jest ze sztychu Meriana z 1693r.

¹⁹ Wspomnieć trzeba choćby o stworzonym na zamówienie Stanisława Augusta przez Zygmunta Vogla „Zbiorze widoków sławniejszych pamiątek narodowych” z 1807r, czy późniejszym „Klejnoty Miasta Krakowa” Władysława Łuszczkiewicza, z reprodukcjami akwarel Juliusza Kossaka i Stanisława Tondosa.

²⁰ W 1827r oprawiono album złożony z 9 zeszytów po 4 litografie w każdym zatytułowany „Zbiór widoków cenniejszych ogrodów w Polsce”, w którym obok kwitnących wtedy ogrodów Wilanowa, Sieniawy, czy Łańcuta pokazany został także widok ruin zamku w Łobzowie.

zdjęć dokumentujących codzienność, wiele z nich, szczególnie tych wykonywanych przez cenionych fotografików, znalazło swe miejsce w znanych albumach, liczne trafiły do muzeów, gdzie część wciąż czeka na odkrycie, niezliczona ilość spoczywa w niezbadanych zasobach rodzinnych archiwów, stanowiąc najcenniejsze, bo w pełni obiektywne źródło poznania świata.

Inną, bardzo ważną grupę materiałów badawczych stanowią wydawnictwa kartograficzne. Te najstarsze, do XVIII wieku jeszcze niedoskonałe, dają jedynie ogólny pogląd o rozmieszczeniu obiektów w terenie, wiele z nich obarczona jest wręcz poważnymi błędami potęgowanymi przez stosowanie niejednorodnych nazw miejscowych oraz różnej ich pisowni. Od przełomu XVIII i XIX wieku, wraz z wprowadzeniem dokładniejszych metod pomiaru, mapy stają się kolejnym cennym i dokładnym źródłem informacji. Wprawdzie jeszcze w bardzo różnych skalach, tworzone są krok po kroku dokładne mapy ziem polskich²¹, niektóre z nich po dziś dzień rozstrzygają w spornych sprawach własnościowych. W przypadku Krakowa o pierwszym planie właściwie oddającym nie tylko przebieg ulic i zarys granic miasta, ale także dokładnie opisującym podział własności działek jest tzw. Plan Senacki z lat 1802 - 1808²². Przedstawiony skrócony i wybiórczy opis dostępnych archiwaliów, daje ogólny obraz możliwych kierunków poszukiwań bez wnikania w tym miejscu w szczegółowy spis autorów i tytułów. W oparciu o dostępne materiały, nakreślony został obraz ewolucji polskiej sztuki ogrodowej od wieków średnich aż po dzień dzisiejszy i zawarty w klasycznych dziełach znawców tej dziedziny nauki jak Gerard Ciołek, Janusz Bogdanowski, czy Longin Majdecki. Znany jest zatem zakres przemian tradycji i kultury ogrodniczej od ogrodów klasztornych średniowiecza, poprzez renesansowe założenia zamkowe i pierwsze wiejskie siedziby bogatych mieszczan, na szczegółowej analizie ogrodów magnackich i szlacheckich XVIII i XIX wieku kończąc. Zgromadzenie wyczerpujących danych dało podstawy do rozpoczęcia prac rewaloryzacyjnych w wielu zabytkowych ogrodach, by wspomnieć o kilku najważniejszych, jak Łańcut, Sieniawa, Wilanów, ogród przy Pałacu Biskupów w Kielcach. Podobnie stopniowo przywracane są do dawnej świetności również mniejsze założenia ogrodowe, które w ciągu ostatnich kilkunastu lat powróciły w ręce swych dawnych właścicieli. Realizowane w nich prace konserwatorskie zmierzają w kierunku nadania kształtu z okresu największej świetności lub tego, którego pozostałości są najlepiej zachowane (w wypadku obiektów, w których czytelne są nawarstwienia stylistyczne różnych epok)²³. Dopuszczalnym w myśl obowiązujących zasad konserwatorskich, jest także tworzenie wokół zabytkowego budynku kompozycji ogrodu zgodnej ze stylem epoki, w której powstał. Zasada ta oparta jest na przypuszczeniu, że każde założenie dworskie związane było nierozzerwalnie z istnieniem ogrodu ozdobnego²⁴, jednak wnioskowanie takie, choć niewątpliwie oparte na wielu przykładach potwierdzających tezę, nie uwzględnia przesłanek pojawiających się w wielu źródłach podważających to twierdzenie. Niezbędnym, zatem jest uzupełnienie badań w tym zakresie, w celu

²¹ Dokładne mapy były opracowane dla terytorium Galicji (nazywane Katastrem Galicyjskim) oraz częściowo dla obszaru zaboru pruskiego. Zabór rosyjski był pod tym względem najslabiej opracowany.

²² W komentarzu do wydawnictwa „Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat 1802 – 1808...” (Kraków, 1959) znaleźć można informację o wszystkich wcześniejszych planach miasta wraz ze szczegółowym ich omówieniem.

²³ Szczegółowy schemat ogrodowych działań konserwatorskich przedstawił L. Majdecki w „Odnowa i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych” Warszawa, 1993. Szczególny tok postępowania w przypadku mocno zaniedbanych ogrodów zaproponowała A. Mitkowska z zespołem publikując w cyklu „Studia i Materiały” „Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych...” Warszawa, 1994.

²⁴ Ta oczywiście skrajna, jednak nie odosobniona opinia, wyrażona została przez Sikorską w artykule „Wiejskie siedziby szlachty polskiej z czasów saskich” (Warszawa, 1991).

doprecyzowania, czy przysłowiowy „ogród przy dworze wiejskim” to tylko mit, czy rzeczywistość.²⁵

Fot. 1. Dworek myśliwski w Sieniawie. Źródło: autor.

Fot. 2. Pałac w Igołomi. Źródło: autor.

²⁵ Artykuł jest fragmentem dysertacji doktorskiej opracowywanej pod kierunkiem prof. W. Kosińskiego

BIBLIOGRAFIA

- Baliński, M.; Lipiński T.: „Historyczna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana”; wyd. Warszawa, 1850.
- Drége, J.: [w:] „Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana” t. III-IV, seria II, hasło „Ogrody”; wyd. Drukarnia „Gazety Handlowej”, Warszawa, 1904.
- Gloger, Z.: „Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce”; wyd. Druk Wł. Łazarskiego, Warszawa, 1907.
- Gloger, Z.: „Sen ziemianina” wyd. nakł. Tygodnika „Wspólna Praca”, Łomża, 1910.
- Grabowski, A.: „Kraków i okolice jego”, wyd. Nakł. i Drukiem Józefa Mateckiego, Kraków, 1822.
- „Inwentarz wielkorządów krakowskich z 1725r” [w:] „Wiadomości numizmatyczno – archeologiczne” 1905-7.
- „Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576 – 1700. Wybór z ksiąg Relacyj Grodu Krakowskiego” wyd. PWN, Warszawa, 1956.
- Jankowski, E.: „Ogrody na piasku. Wydanie drugie przerobione i powiększone z 10 planami ogrodów”; wyd. Druk A. Zięcikowskiego i S-ka, Warszawa, 1913.
- Komornicki, S.: „Dwory murowane w Małopolsce z czasów Odrodzenia” [w:] „Prace Komisji Historii Sztuki”, wyd. PAU, t. V, 1930 – 34, s. 62-116.
- Lauterbach, A.: „Pierścień sztuki – historia i teoria”; wyd. nakł. Księgarni F. Hoesicka, Warszawa, 1929.
- Łuszczkiewicz, W.: „Klejnoty Miasta Krakowa”; wyd. J. Kutrzeba i J. Murczyński, Kraków, 1886.
- Miłobędzki, A.: „Krótka nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego” wyd. Zakład im. Ossolińskich, Wrocław, 1957.
- Morawińska, A.: „Augusta Fryderyka Moszyńskiego Rozprawa o ogrodnictwie angielskim 1774”; wyd.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1977.
- „Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat 1802 – 1808 tzw. Senacki wraz z wykazem realności miasta z początku XIX wieku” wydał Henryk Münch; Wyd.: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Kraków, 1959.
- Sikorska, A.: „Wiejskie siedziby szlachty polskiej z czasów saskich”, wyd. ODZ, Warszawa, 1991.
- Szydłowski, T.; Stryjeński T.: „O pałacach wiejskich i dworach z epoki po Stanisławie Augustacie i budowniczym królewskim Jakóbie Kubickim”; wyd. Gebethner i Wolff, Kraków, 1925.
- Vogel, Z.: „Zbiór widoków sławniejszych pamiątek narodowych, jak to: Zwalisk, Zamków, Świątyń, Nagrobków starożytnych, budowli i miejsc pamiętnych w Polsce”; wyd. Drukarnia „Gazety Warszawskiej”, Warszawa, 1807.
- Wodzicki, St.: „O chodowaniu, użytku, mnożeniu i poznawaniu drzew, krzewów i ziół celniejszych: ku ozdobie ogrodów, przy zastosowaniu do naszej strefy. Dzieło miłośnikom ogrodów poświęcone”, Tomu II wydanie powtórne; wyd. Druk St. Gieszkowskiego, Kraków, 1827.
- Wodzicki, St.: „O wpływie oświaty ludów na ogrody a nawzajem na obyczaje i szczęście domowe” [w:] „Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego” t. III, Kraków, 1818, s. 68 – 91.
- Wybranowski, A.: „Ongi w dworach i dworkach szlacheckich”, wyd. Warszawa, 1901.

O AUTORZE:

Asystent w Instytucie Architektury Krajobrazu P K. Zawodowe zajmuje się problematyką zagospodarowania zabytkowych założeń folwarcznych i dworskich, ze szczególnym uwzględnieniem planowania przestrzennego oraz bioróżnorodności.